

sabb helyi kerámia (festett piros, pecsételt), valamint az importált sigillata anyag mellett.

A markomann pusztítás nyomai ezen a helyen abban nyilvánulnak meg, hogy vastag paticsos égett földrétegben rengeteg kerámiát planíroznak el az egykori vízparton a támadás után visszatérő városlakók. A 3–9. században azonban a korábbiakkal összevetve csak kevéssé használták ezt a területet. Az útfelszínről a bazaltot elvitték más útszakaszok burkolására, és csak egy-két kisebb lap, illetve a szegélykövek egy része maradt helyben. Kőépítkezés nyomait – ami ezen a lelőhelyen a 4. századra a leginkább jellemző – nem találtuk a megásott területen.

A népvándorlás korát sporadikus kerámiaanyag jelzi.

REDŐ FERENC

425. Zalavár, Vársziget, Szt. Hadrianus (Adorján)

zarándoktemplom

(Zala megye) Á

2000. július–augusztus hónapokban folytattuk és befejeztük a Cs. Sós Ágnes által az 1980-as években megtalált és nagyrészt feltárt templom területén és közvetlen környékén az 1999-ben megkezdett revíziós ásatást.

A templom oly mértékben elpusztult, hogy csak a korabeli járósínt alatti rétegeket lehetett feltárni. Ezeket a viszonyokat Cs. Sós Ágnes feltárása több helyen még tovább rontotta, olyan változásokat okozva, hogy az általa még megfigyelt jelenségeket többé már nem lehetett újra dokumentálni. Revíziós ásatásunk ennek ellenére jelentős eredményeket hozott:

a) 1999-ben újra feltártuk a templom nyugati felének nagy részét, a „Westwerk”-nek minősített részt, idén pedig befejeztük ezt, és tisztáztuk a templom többi részével való viszonyát. Bebizonyosodott, hogy valójában olyan, emeletes narthexről lehet itt szó, amihez a feljáratot a nyugati homlokzathoz épített, talán valamivel később és külön alapozott kerek harangtorony biztosította.

b) A nyugati fal előtt ásott hatalmas gödrök kerámiája a korai Árpád-korra keltezhető, tehát a templom nyugati felét talán már a 11. században lebontották, és falait az alapárkok aljáig kitermelték. A templom északnyugati negyedében újra feltárt oszlopgödrökről – amelyekről Cs. Sós Ágnes feltételezte, hogy egy korai fatemplom alapjainak maradványai – kiderült, hogy világi építmény, egy, esetleg két nagyméretű földfelszíni faépület maradványai, amelyekhez hasonlók a Várszigeten a Kápolnánál (a sziget ÉNy-i szélénél) és a templomtól délre, a sziget déli harmadát levágó erődítési árok mellett előkerültek és rétegviszonyaik alapján Karoling-koriak. A Hadrianus zarándoktemplom alatt feltárt faépületek nyilvánvalóan Priwina 840 elején történt megtelepedése és a templom építésének megkezdése (853–4) közötti időben voltak használatban.

c) Hasonlóan korai települési objektumok kerültek elő a templom belső részén is, főleg a keleti felén és az apszis alatt. Ezek jellegének tisztázása révén egyértelművé vált, hogy a gödrök túlnyomó része még

a templom építése előtt keletkezett, a betöltésükben talált kövek és habarcsmaradványok pedig nem egy korábbi kőtemplom maradványai, ahogy Cs. Sós Ágnes feltételezte, nem is a templom pusztulása utáni időben keletkezett gödrök. A gödrökben kevés kerámiatöredék, még kevesebb állatcsont volt, azaz tudatosan nem konyhai hulladékkal temették be őket, hanem az építkezés során keletkezett és a gödrökben keményre tömörített földdel és sittel, nyilvánvalóan azért, hogy a planírozás után biztonságos építési területet nyerjenek.

d) Lényeges új eredmény, hogy kiderült, nemcsak hogy több építési fázisa nincs a templomnak – legalábbis olyan, ami lényeges alaprajzi változással járt volna együtt –, hanem olyan alaprajzi megoldás sem lehetséges, ami az úgynevezett gyűrűkriptás szentélyfejet eredményezett. A templom szentélyrésze a Karoling-birodalomban ekkor még közkedvelt zarándoktemplom-típusnál bonyolultabb és újabb típusba tartozik: egy úgynevezett folyosókriptás szentélyfejet építettek, amelynek széles, félig föld alá süllyesztett folyosójáról három kis oltárfulke, kápolnácska nyílt.

e) Tisztázódott az az eddig teljesen megoldatlan kérdés is, hogy milyen volt a templombelső felosztása: négy-négy pillérrel három hajóra osztották, a félköríves szentélyfej mellett az oldalhajók egyenes záródásúak, ott vezettek a lejáratok a szentélyt megkerülve, az ugyancsak fedett folyosókriptába. A templomot nyugatról egy karzat zárta, ahová külön kis lépcsőtorony vezetett fel a DNy-i saroknál. Ettől tovább nyugatra épült a templomhoz az ugyancsak háromhajós, nagy alapterületű és emeletes narthex, ami a zarándokok éjjeli szállása és/vagy a zarándokokat segítő, kiszolgáló szerzetesek kolostora is volt (egyelőre ugyanis különálló kolostorépület maradványait nem találtuk meg).

f) A folyosókriptáról nyíló három kis kápolna közötti térségek félkörívében kőfallal külön elkerített családi kriptákat építettek a legelőkelőbb családok részére, és hasonlóan kőkerítéssel körülhatárolt kisebb egységek létesültek a templom északi és déli fala mentén is. A kevésbé előkelő családok számára az ezen a körön kívüli öt méteres sávot egy fa palánkkal kerítették körbe. A későbbi sírrétegek már a palánkfal alapárka felett fekszenek, azaz a palánkfal viszonylag rövid ideig állhatott. Ez lehetett a zarándoktemplom korai fázisában a templom szűkebb értelmében vett szent körzete.

g) A templom körüli temetőből 1999-ben 248 sírt, 2000-ben pedig 132 sírt, illetve sírrészletet, azaz összesen 380 sírt tártunk fel. Ezzel a templomtól északra és keletre fekvő temetőrészt teljesen feltártuk, a templomtól délre pedig mintegy 10 m széles sávban ugyancsak kiástunk minden sírt.

h) Az idén feltártunk egy hűtő-, szárító kemencét is, ahol esetleg a kész üvegtáblákat hűtötték, és az öntőgölyeket égették ki.

i) Európai szemmel is kuriózum, hogy idén a templomtól délre, a legkorábbi sírréteg alatt megtaláltuk azt az öntőgödrot, ahol a templom harangját öntötték, al-

ján in situ hagyva az agyag öntőmintát is. Az öntőmintát, amiben egy közel 90 cm átmérőjű harangot öntöttek, alapos dokumentálás után egyben emeltük ki és szállítottuk az MTA Régészeti Intézete restaurátor műhelyébe, ahol már helyre is állítottuk.

j) A templomtól északra egy nagyobb felületen Karoling- és kora Árpád-kori települési objektumokat is feltártunk. Közülük különösen érdekes két, nagyjából egyformán kivitelezett, agyagba rakott kőfalú, Omega alakú építmény, amelybe két, aszimmetrikusan nyitott lejáraton lehetett lejutni, belül középen pedig egy tűzteret alakítottak ki. Minden bizonnyal valamilyen főző-sütő helyiség volt, szokatlan azonban, hogy falait ilyen masszívra és mélyre (közel 2 m) építették. Több, deszkával bélelt verem vagy kút mellett előkerült egy szárazon falazott kút is, betöltésében sok, faragásból származó márványdarabbal és egy márványhasábbal, ami egy nyílászáró kőkeretének a része lehetett.

A több mint 50 m hosszú, közel 25 m széles templom maradványait a Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága anyagi támogatásával az ásatások befejezése és rész-

letes dokumentálása után konzerváltuk. Az alapárkokban megmaradt betöltést, a helyenként még eredeti falmaradványokat egy 10–15 cm vastag homokréteggel lefedtük, majd erre egy, a folyosókripta körül pedig több sor kőből és ún. ötös betonból építettünk „falat”. Ezzel hosszú időre megvédtük, egyúttal látogatható műemlékké tettük hazánk legjelentősebb, nyugat-európai mértékkel mérve is kiemelkedően fontos kora középkori (9. századi) építészeti emlékét. Az új műemléket 2000. augusztus 19-én a salzburgi érsek (az eredeti építető kései utóda) szentelte fel újra.

SZŐKE BÉLA MIKLÓS

426. Zsámbok, Nagyhalom
(MRT XIII/3. k. 28/14. lh.)
(Pest megye) Ø

2000 tavaszán a volt aszódi-gödöllői járás területén az 1998–1999-ben készített légi fotók alapján jártuk be a lelőhelyet. Leletet nem találtunk.

MIKLÓS ZSUZSA